

ЄВРОПЕЙСЬКА ЕКОЛОГІЧНА МЕРЕЖА: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ

**М.А. ДЕЙНЕГА, кандидат юридичних наук,
Національний університет
біоресурсів і природокористування України**

Стаття присвячена дослідженню міжнародно-правових стандартів формування Європейської екологічної мережі, визначенню особливостей її формування в Європейському Союзі.

Екологічна мережа, Європейська екологічна мережа, екологічна система, біологічне й ландшафтне різноманіття, міжнародно-правові стандарти.

У 1995 р. Рада Європи прийняла Всеєвропейську стратегію збереження біологічного й ландшафтного різноманіття [1], в якій пріоритетним напрямом визначено формування Європейської екологічної мережі (*European Ecological Network*) як єдиної цілісної системи збереження та відтворення національних природних багатств усього континенту. Основним завданням у процесі формування Європейської екологічної мережі має стати побудова цілісної системи природних та освоєних територій, а також їх збереження.

Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII [2] була ратифікована Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і державами-членами, з другої сторони, відповідно до якої передбачено поступове наближення законодавства України до права та політики Європейського Союзу (далі – ЄС). У зв'язку з цим дослідження міжнародно-правових стандартів формування Європейської екологічної мережі є вкрай важливим для подальшої гармонізації законодавства України та ЄС у частині створення безпечного й сприятливого загальноєвропейського екологічного простору.

Метою статті є визначення правових засад формування Європейської екологічної мережі.

Правовою основою формування Європейської екологічної мережі є Всеєвропейська стратегія збереження біологічного й ландшафтного різноманіття від 25 жовтня 1995 р. (далі – Стратегія).

Стратегією визначено базові елементи екологічної мережі:

– *природні ядра* або осередки (*ключові райони*) – території збереження екосистем, середовищ існування, видів та ландшафтів європейського значення;

– *екологічні коридори* або *перехідні зони* з метою поліпшення взаємодії природних систем;

– *відновлювальні райони*, де пошкоджені елементи екосистем, середовища існування та ландшафти європейського значення мають відновлюватися, а окремі території повністю відтворюватися;

– *буферні зони*, які підтримують і захищають мережу від шкідливого зовнішнього впливу.

Крім того, Стратегією передбачено: а) критерії визначення природних ядер, екологічних коридорів, відновлювальних районів і буферних зон, беручи до уваги біогеографічні зони Європи; б) методи відбору екосистем, типів середовищ існування, видів і ландшафтів європейського значення; г) керівні принципи, що забезпечують максимально послідовне й ефективне здійснення заходів для створення екологічної мережі.

Правовою підставою визначення природних ядер Європейської екологічної мережі є дві директиви ЄС:

1) Директива 79/409/ЄЕС щодо збереження диких птахів [3], після поправки – Директива 2009/147/ЄС про охорону диких птахів [4], що забезпечують створення умов для охорони, управління та контролю за популяціями диких видів птахів, а також регулювання використання цих видів в ЄС. Директиви забезпечують базовий захист диких птахів від лову й забою, а також достатню охорону ареалів їх проживання, особливо це стосується захисту зникаючих і мігруючих видів. Крім того, Директиви забороняють масштабний вилов або вилов не вибірковыми методами, і запобігають торгівлі та комерційному використанню більшості видів птахів. Відповідно до Директив країни-члени ЄС повинні вживати спеціальні охоронні заходи для забезпечення захисту диких птахів та ареалів їх проживання (*Special Protection Areas*);

2) Директива 92/43/ЄЕС щодо збереження природних середовищ існування дикої фауни та флори [5], що доповнює Директиви 79/409/ЄЕС, 2009/147/ЄС. Основною метою прийняття цієї Директиви є сприяння збереженню біорізноманіття шляхом охорони природних оселищ і видів природної флори та фауни, що мають важливе значення для суспільства на території держав-членів ЄС. У додатках Директиви наведено переліки типів оселищ і видів загальноєвропейського значення, що потребують різних форм збереження.

Найважливішим інструментом для виконання завдань Директиви 92/43/ЄЕС є визначення територій, важливих для ЄС – об'єктів природи загальноєвропейського значення (*Sites of Community Importance*), які разом зі спеціальними природоохоронними територіями (*Special Protection Areas*), визначеними відповідно до Директив 79/409/ЄЕС, 2009/147/ЄС, утворюють мережу *Natura 2000*. Мережа *Natura 2000* – це природоохоронна територія, спрямована на підтримку біорізноманіття шляхом збереження окремих визначених типів біотопів та окремих видів дикої флори і фауни на території Європи. Мережа *Natura 2000* не обмежується ключовими районами, що мають виняткове значення для збереження біорізноманіття, а включає й буферні зони та екологічні коридори, необхідні для збереження мігруючих видів [6, с. 28].

Згідно із наведеними актами ЄС базовими критеріями відбору природних ядер у мережі *Natura 2000* є: 1) можливість їхньої інтеграції в Європейську екологічну мережу; 2) ступінь природності території та її різноманіття; 3) рідкісність різноманіття; 4) наявність ендемічних, реліктових і рідкісних видів; 5) репрезентативність різноманіття; 6) оптимальність розміру і природності меж; 7) антропогенно змінені, але багаті на різноманіття території. Природні ядра мають включати головні території та елементи, що представляють

біологічне та ландшафтне різноманіття європейського значення. Часто вони включають і важливі напівприродні системи, цілісність яких залежить від продовження певної людської діяльності, зокрема сільськогосподарські ландшафти екстенсивного використання. Площа природних ядер може бути різною, залежно від збереженого різноманіття й поширення рідкісних видів, але не менше 500 га для локальних природних ядер [6, с. 31].

Відповідно до Стратегії екологічні коридори або перехідні зони – це просторові, витягнутої конфігурації структури, що пов'язують природні ядра і включають існуюче біорізноманіття різного ступеня природності, а також території, які підлягають ренатуралізації. Їх головна функція – забезпечення взаємозв'язків між природними екосистемами. Це можуть бути долини річок, підніжжя височин тощо. Ширина всеєвропейських екологічних коридорів не має бути меншою ніж 15–20 км, а локальних – 500 метрів. Чим вужчий екологічний коридор, тим гірше він виконує своє призначення.

Цілісність мережі забезпечуватиметься шляхом створення, де необхідно, безперервних екологічних коридорів чи перервних «перехідних зон», які сприяють розселенню або міграції видів між природними ядрами. У багатьох випадках зв'язуючі функції коридорів чи «перехідних зон» можна погодити з окремими формами економічної діяльності на відповідній території. Буферні зони – території, що оточують природні ядра і сприяють зміцненню мережі та захисту природних ядер (біоцентрів) від впливу негативних зовнішніх факторів. Як правило, це території з регульованим режимом заповідання і господарювання. Відновлювальні райони, або території ренатуралізації, призначені для відновлення порушених компонентів екосистем, середовищ існування і ландшафтів європейського значення або повного відновлення деяких районів. Наприклад, осушені торфовища, вибиті луки, зріджені ліси тощо.

В основі концепції формування екологічної мережі, яка закладена Стратегією, лежить ідея збереження різноманітних типів оселищ (біотопів) як середовищ існування визначених видів, що мають важливе значення для збереження біорізноманіття країн-членів ЄС. В основі європейських програм, що впливають із Стратегії, лежить принцип виділення ділянок земної поверхні, що визначаються за певними властивостями чи характеристиками, які відповідають цінностям європейського природоохоронного значення (місце виростання чи мешкання видів рослин і тварин, місцезнаходження рідкісних типів угруповань тощо). Категорія оселища («біотопу») у цьому контексті перетворюється на своєрідний інструмент виявлення важливих для збереження ділянок, для яких характерна наявність відповідних умов для формування та існування об'єктів охорони [7, с. 12].

Програма *Natura 2000* передбачає створення у країнах-членах ЄС територій особливого природоохоронного значення. Але ж такі території створюються й країнами, які не є членами ЄС, відповідно до положень Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція 1979 р.) [8]. Ця Конвенція має на меті охорону дикої флори та фауни і їхніх природних середовищ існування (оселищ). Особлива увага приділяється видам, яким загрожує зникнення, та вразливим видам, включаючи мігруючі види. Конвенцією 1979 р., разом із Рекомендацією № 16 1989 р. та Резолюцією № 3 1996 р. до неї, було закладено основу для створення Смарагдової мережі (*Emerald Network*), що є аналогом програми

Natura 2000, діє за межами ЄС, розвиваючи спільний європейський підхід щодо охорони природних оселищ.

Об'єкти у межах Смарагдової мережі разом з територіями *Natura 2000* становлять ядро Всеєвропейської екологічної мережі (*Pan European Ecological Network (PEEN)*).

Наприкінці XX – на початку XXI ст.ст. визначений міжнародною спільнотою етап розвитку правового регулювання природоохоронних ідей досяг свого логічного завершення. У 1992 р. конференція ООН з навколишнього середовища й розвитку в Ріо-де-Жанейро прийняла Конвенцію про біорізноманіття, а у 1995 р. Рада Європи – Всеєвропейську стратегію збереження біологічного й ландшафтного різноманіття – правові основи функціонування екосистем і сталого забезпечення потреб населення. Зазначені акти фактично відобразили на міжнародно-правовому рівні сучасну парадигму охорони природи. Ідея збереження біорізноманітності як фундаментальної властивості живого, що зумовлена природними механізмами еволюції, спричинила необхідність обґрунтування нових підходів до реалізації практичних засад охорони природи, які забезпечили б збереження певної сталості умов середовища за неминучого нині зростання антропогенного тиску на довкілля й подальшої трансформації ландшафтів. Власне, як відповідь на розв'язання цих завдань, і сформувалася ідея Європейської екологічної мережі як основи збереження ландшафтно-ї та біотичної різноманітності в умовах антропогенно впливу на екосистеми, що було відображено у проаналізованих міжнародних документах, які визначили пріоритети збереження екосистем.

Список літератури:

1. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного й ландшафтного різноманіття : Міжнародний документ від 25 жовтня 1995 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 40. – Ст. 2021.
3. Директива 79/409/ЄЕС щодо збереження диких птахів : Міжнародний документ від 2 квітня 1979 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu>.
4. Директива 2009/147/ЕС про охорону диких птахів : Міжнародний документ від 30 листопада 2009 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu>.
5. Директива 92/43/ЄЕС щодо збереження природних середовищ існування дикої фауни та флори : Міжнародний документ від 21 травня 1992 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu>.
6. Рекомендації щодо впровадження в Україні Директиви про оселища Європейського Союзу : стратегічний план дій (2012–2020) / Г. Зінґстра, О. Кагало, В. Костюшин, Л. Мочарська, Б. Проць. – Львів : ЗУКЦ, 2012. – 60 с.
7. Кагало О.О. Розбудова екологічної мережі : принципи, проблеми, перспективи / О.О. Кагало // Наукові основи збереження біотичної різноманітності : зб. матеріалів дев'ятої наукової конференції молодих учених (м. Львів, 1–2 жовтня 2009 р.). – Львів : Ін-т екології Карпат НАН України, 2009. – С. 10–13.
8. Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі : Міжнародний документ від 19 вересня 1979 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Статья посвящена исследованию международно-правовых стандартов формирования Европейской экологической сети, определению особенностей ее формирования в Европейском Союзе.

Екологіческая сеть, Европейская экологическая сеть, экологическая система, биологическое и ландшафтное разнообразие, международно-правовые стандарты.

The article investigates international legal standards forming the European ecological network, determining the characteristics of its formation in the European Union.

Environmental Network, European ecological network, ecological system, biological and landscape diversity, international legal standards.